

avec cette importante ville, on évoque aussi le très riche dossier épigraphique de la question, qui atteste des Ancyraïns à Tomi, à Istros et à Troesmis dans le proche voisinage du lieu où elle fut découverte. La documentation pour le IVe siècle s'enrichit elle aussi par un bon nombre de monnaies publiées antérieurement y compris une siliqua de Valens en cours de publication, mais elle ne dépasse pas le laps de temps indiqué plus haut pour les pièces des collections de l'Institut d'Archéologie de Bucarest. Pour les monnaies byzantines nous avons trouvé dans la bibliographie une autre monnaie de Justinien, deux folles de la classe A₂ et un troisième appartenant à la classe D.

Pour un autre village de la même commune, Văcăreni, nous avons repéré dans la collection sus-citée huit monnaies, dont quatre du IVe siècle s'échelonnant de 296–297 à 393–395, une pièce de Maurice Tibère et deux folles anonymes du XIe siècle des classes B (imitation) et C, matériel qui coïncide seulement en partie avec l'information sommaire publiée jadis.

En venant aux monnaies du Moyen-Âge les auteurs font quelques précisions sur les trésors inventés dans la même région. Enfin, on mentionne la liste préliminaire d'un dépôt funéraire de monnaies ottomanes du XVIIIe siècle.

EXPLICATION DES PLANCHES

Pl. I. 1–6 trésor découvert à Rachelu; 7–9 monnaies découvertes à Rachelu; 10–12 monnaies découvertes à Luncavița.

Pl. II–III. Monnaies découvertes à Luncavița.

Pl. IV. Monnaies découvertes à Văcăreni.

O PUȘCULIȚĂ CU DENARI ROMANI IMPERIALI DESCOPERITĂ LA RÂMNICU VÂLCEA*

AUREL DUMITRAȘCU

În ultimii ani, pe teritoriul județului Vâlcea s-au făcut numeroase descoperiri monetare, antice și feudale, întâmplător sau ca urmare a cercetărilor arheologice, aducând o reală și importantă contribuție la îmbogățirea tezaurului documentar al acestei zone. Între acestea se numără și depozitul monetar găsit la 4 mai 1971 cu prilejul lucrărilor pentru fundația Casei de cultură a sindicatelor de pe B-dul Tudor Vladimirescu din Râmnicu Vâlcea. Potrivit informațiilor primite de la învățătorul pensionar Nicolae

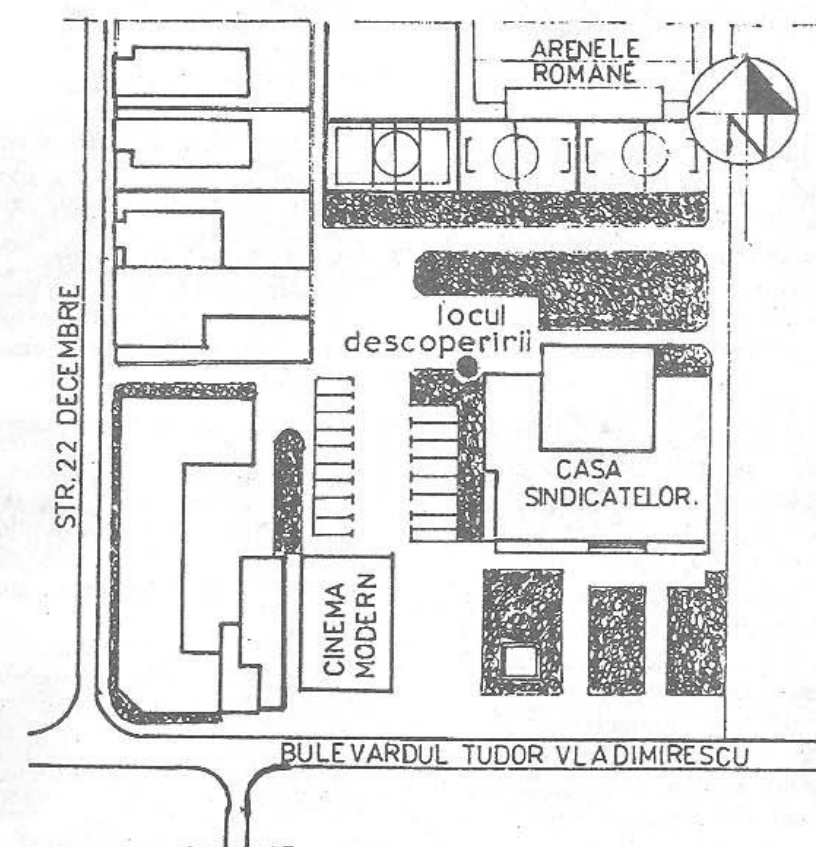

Fig. I. Schița cu amplasarea descoperirii monetare din Râmnicu Vâlcea.

BSNR, LXXXVI–LXXXVIII, 1992–1993, p. 95–103

Moșteanu¹, prezent la locul descoperirii, rezultă că în timp ce săpau șanțul de pe latura nord-vestică colț cu latura nord-estică, muncitorii Ion Costeanu și Mihai Popescu au găsit la adâncimea de cca 1,20-1,30 m, un vas mic de lut în care se aflau 23 de monede de argint. Vasul, cu înălțimea de cca 10-12 cm, dintr-o pastă fină de culoare roșu-cărămiziu, aproximativ rotund, prezenta în partea superioară o adâncitură aproape sferică unde se afla o mică tăietură pentru introducerea monedelor, se termina la partea inferioară cu un fund plat. Scos la suprafață, vasul a fost spart de către Ion Costeanu pentru a-i goli conținutul și aruncat. Din partea superioară a vasului Nicolae Moșteanu a recuperat trei fragmente de cca 6 cm înălțime și 3 cm lățime, care în cele din urmă s-au pierdut².

Toate cele 23 de monede au fost achiziționate în aceeași zi de către Nicolae Moșteanu. Din aceeași sursă rezultă că vasul s-a găsit într-un strat de pământ amestecat cu cenușă, cărbune, chirpic ars, oase de animale în parte carbonizate și fragmente de ceramică de culoare roșu-cărămiziu. În continuarea săpăturii, la aceeași adâncime, pe latura interioară nord-estică s-au găsit fragmente ceramice de aceeași culoare. În lunile aprilie-mai 1981, cu ocazia lucrărilor efectuate pentru amenajarea bazei sportive „Arenele romane” la cca 25-30 m nord de locul unde au fost descoperite monedele de care ne ocupăm, s-au găsit fragmente de ceramică de culoare roșu-cărămiziu și brun-roșcat, între care și o lucernă cu inscripție FLAVI, cuie, mărgelă de sticlă și ace de păr din os³.

Înainte de a trece la unele considerații de ordin numismatic și istoric prezentăm în continuare catalogul monedelor:

TRAIANUS

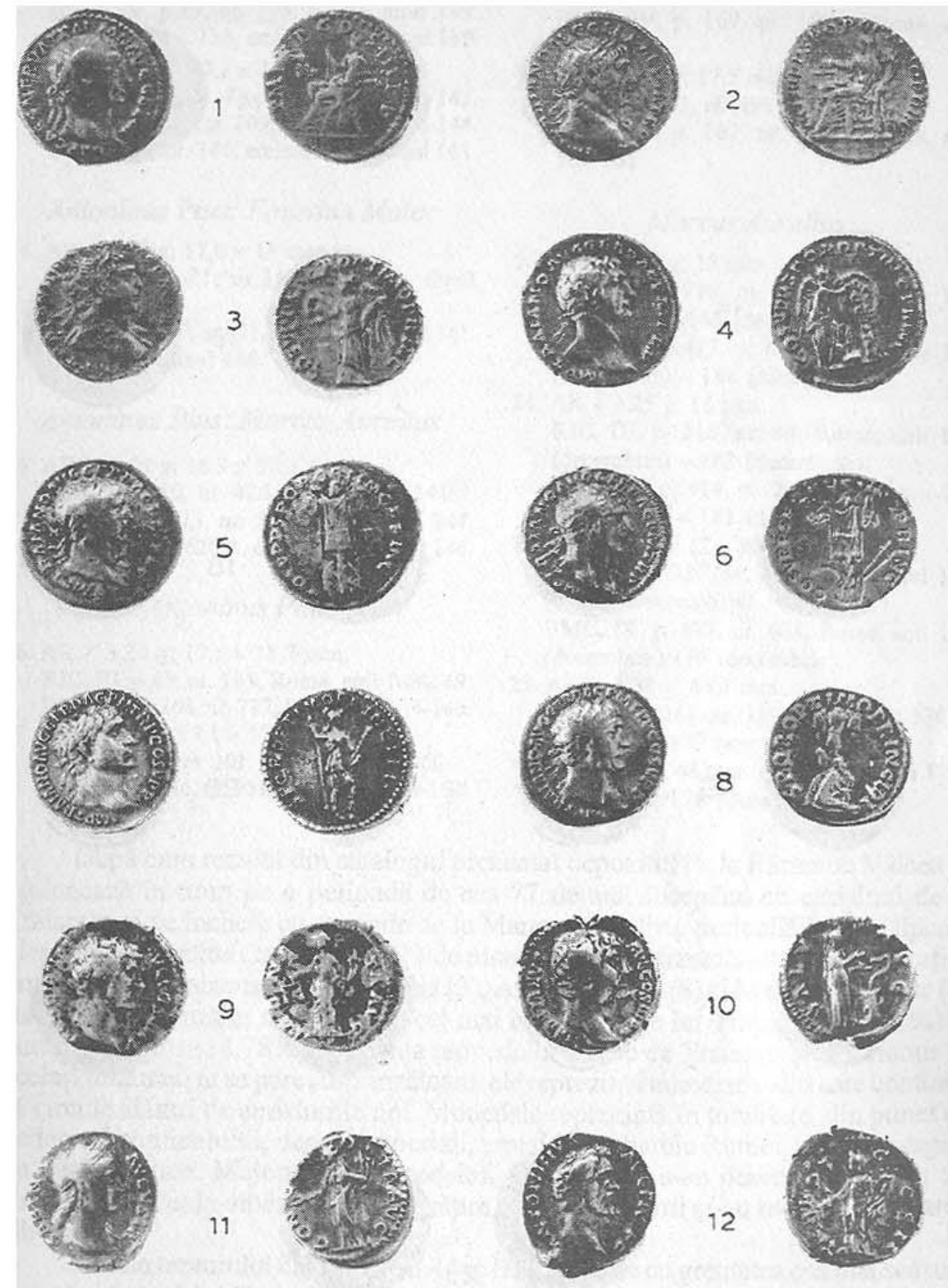
1. AR ↓ 3,22 g; 19 mm.
RIC, II, p. 247, nr. 33, Roma, anul 100.
BMC, III, p.40, nr. 68, Roma, anul 100.
Hill, p. 131, nr. 81, Roma, emisiunea 5, anul 100.
2. AR \ 2,80 g; 18 mm.
RIC, II, p. 252, nr. 119, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p. 72, nr. 288, Roma, anul 106.
Hill, p. 140, nr. 480, Roma, emisiunea 15, anul 108.
3. AR ↑ 2,86 g; 16,3 × 17,3 mm.
RIC, II, p. 253, nr. 128, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p.82, nr. 377, Roma, anul 106.
Hill, p. 140, nr. 471, Roma, emisiunea 14, anul 107.
4. AR \ 3,22 g; 18,9 × 19,7 mm.
RIC, II, p. 253, nr. 130, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p.75, nr. 322, Roma, anul 106.
Hill, p.141, Roma, nr. 525, emisiunea 17, prima jumătate a anului 111.
5. AR \ 2,64 g; 18,4 × 19,5 mm.
RIC, II, p. 254, nr. 147, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p. 80, nr. 365, Roma, anul 106.
Hill, p. 140, nr.470, Roma, emisiunea 14 anul 107.
6. AR / 3,28 g; 16,5 × 18,8 mm.
RIC, II, p. 254, nr. 147, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p. 81, nr. 368, Roma, anul 106.
Hill, p. 140, nr. 470, emisiunea 14, anul 107.
7. AR ↓ 3,27 g; 17,7 × 19,2 mm (pe avers sub bărbie mască umană spre dr.).
RIC, II, p. 257, nr. 202, Roma, anii 103-111.
BMC, III, p.63, nr. 230.
Hill, p.135, nr.195, Roma, emisiunea 10, anul 104.
8. AR \ 3,26 g; 17,3 × 18,5 mm.
RIC, II, p. 258, nr.220, anii 103-111.
BMC, III, p.58, nr.191, Roma, anii 103-111.
Hill, p.137, nr.280, Roma, emisiunea 12, anul 106.

HADRIANUS

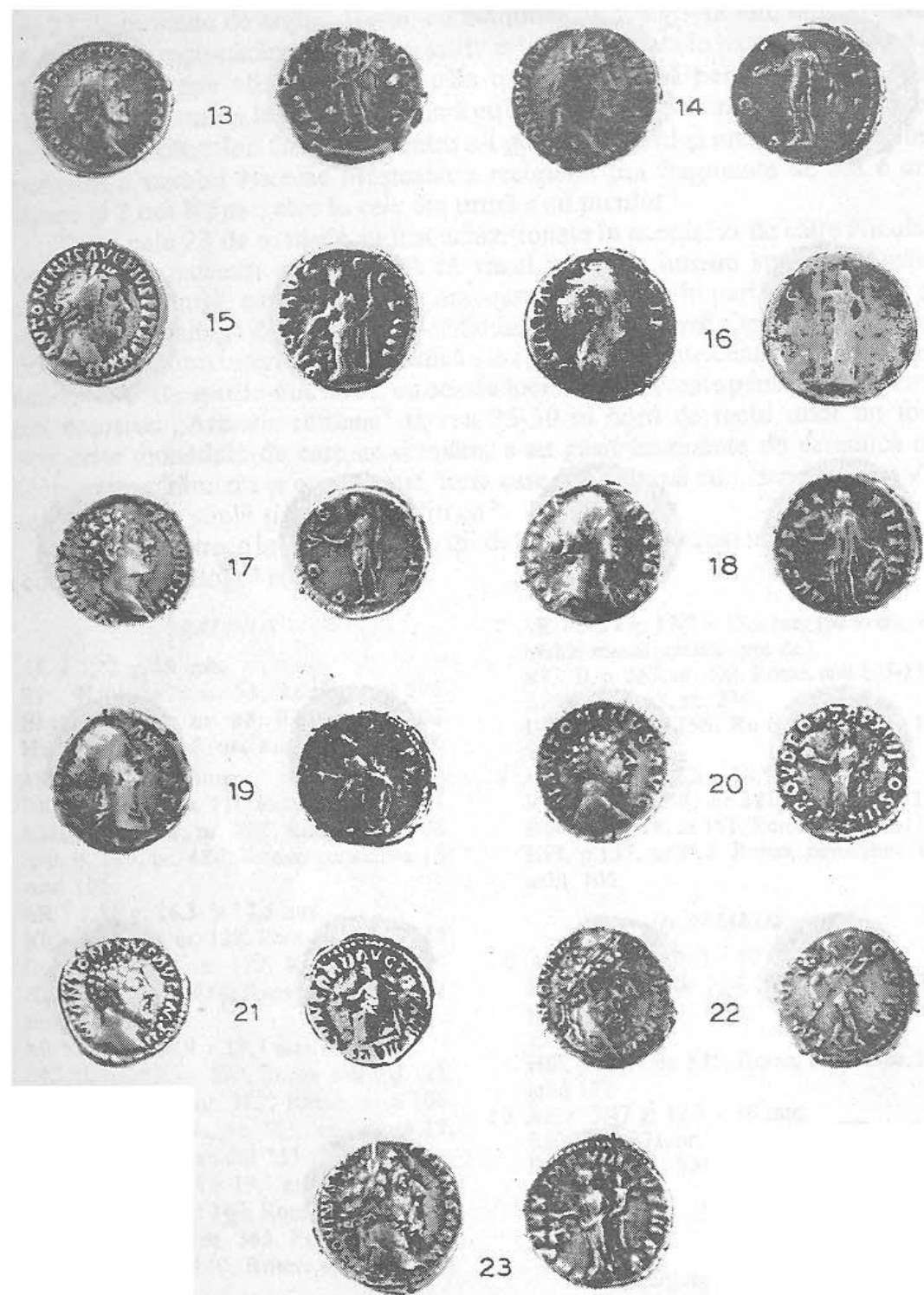
9. AR \ 3,08 g; 16,3 × 17,7 mm.
RIC, II, p. 369, nr. 256, Roma, anii 134-138.
BMC, III, p. 326, nr. 680, Roma, anii 134-138.
Hill, p. 173, nr. 835, Roma, emisiunea 26, anul 137.
10. AR / 3,47 g; 17,3 × 18 mm.
RIC, II, p. 371, nr. 267, Roma, anii 134-138.
BMC, III, p. 330, nr. 719, Roma, anii 134-138.
Hill, p.173, nr. 835, Roma, emisiunea 26, anul 137.

Hadrianus: Sabina

11. AR \ 3,08 g; 16,3 × 17,7 mm.
RIC, II, p. 386, nr. 390, Roma, anii 134-138.
BMC, III, p. 358, nr. 932, anul 135.
Hill, p. 164, nr. 435, emisiunea 18, anul 130.

Pl. I. Monede din tezaurul descoperit la Râmnicu Vâlcea.

Pl. II. Monede din tezaurul descoperit la Râmnicu Vâlcea.

ANTONINUS PIUS

12. AR \nearrow 3,23; 16,9 \times 17,5 mm.
RIC, III, p.30, nr. 42, Roma, anul 139.
BMC, IV, p.19, nr. 105, Roma, anul 139.
Hill, p.181, nr. 138, emisiunea 10, anul 139.
13. AR \searrow 3,30 g; 17,2 \times 18 mm.
RIC, III, p.34, nr. 70 a, Roma, anii 140-143.
BMC, IV, p.32, nr. 209, Roma, anii 140-144.
Hill, p.186, nr. 341, emisiunea 13, anul 141.

Antoninus Pius: Faustina Maior

14. AR \downarrow 3,57 g; 17,8 \times 18 mm.
RIC, III, p. 71, nr.362 a, Roma, după anul 141.
BMC, IV, p. 60, nr.421, Roma, după anul 141.
Hill -, după anul 148.

Antoninus Pius: Marcus Aurelius

15. AR \nearrow 3,45 g; 16,3 \times 17,3 mm.
RIC, III, p.80, nr. 426, Roma, anul 144 ?
BMC, IV, p. 73, nr. 509, Roma, anul 144.
Hill, p.194, nr. 626 A, emisiunea 17, anul 144.

Antoninus Pius

16. AR \nearrow 3,30 g; 17,5 \times 18,7 mm.
RIC, III, p.49, nr. 189, Roma, anii 148-149.
BMC, IV, p.104, nr. 717, Roma, anii 148-149.
17. AR \uparrow 3,19 g; 17,1 \times 17,7 m.
RIC, III, p. 62, nr. 301, Roma, anii 159-160.
BMC, IV, p. 146, nr. 981, Roma, anii 159-160.

Antoninus Pius: Faustina Minor

18. AR \searrow 3,13 g; 16,5 mm.
RIC, III, p. 93, nr. 495a, Roma.
BMC, IV, p. 167, nr. 1099, Roma, anii 160-161.
19. AR \searrow 3,20 g; 17,5 mm.
RIC, III, p.93, nr. 495 a, Roma.
BMC, IV, p. 167, nr. 1099, Roma, anii 160-161.

Marcus Aurelius

20. AR \searrow 3,10 g; 18 mm.
RIC, III, p. 218, nr. 66, Roma, anii 162 (decembrie)-163 (decembrie).
BMC, IV, p.417, nr. 242, Roma, anii 163 (decembrie) - 164 (decembrie).
21. AR \downarrow 3,25 g; 18 mm.
RIC, III, p. 218, nr. 64, Roma, anii 162 (decembrie) - 163 (decembrie).
BMC, IV, p. 414, nr. 218, Roma, anii 162 (decembrie) - 163 (decembrie).
22. AR \uparrow 3,10 g; 17 \times 18 mm.
RIC, IV, p. 236, nr. 299, Roma, anul 174 (ianuarie/decembrie).
BMC, IV, p. 471, nr. 604, Roma, anii 173 (decembrie)/174 (decembrie).
23. AR \searrow 3,38 g; 18,5 mm.
RIC, III, p. 241, nr. 359, Roma, anii 176 (decembrie)/177 (august).
BMC, IV, p. 482, nr. 672, Roma, anii 175 (decembrie)/176 (decembrie).

După cum rezultă din catalogul prezentat depozitul de la Râmnicu Vâlcea se eșalonează în timp pe o perioadă de cca 77 de ani, începând cu emisiuni de la Traianus, și se încheie cu monede de la Marcus Aurelius, perioadă în care lipsesc piese de la Aurelius Caesar. Cele 23 de monede se repartizează astfel pe împărați și familiile lor: Traianus (8), Hadrianus (3), Antoninus Pius (8) și Marcus Aurelius (4) (tabelul I). Domniile reprezentate cel mai bine sunt ale lui Traianus (34,78 %) și Antoninus Pius (34,78%). Prezența monedelor emise de Traianus și Hadrianus în același tezaur nu ni se pare surprinzătoare: ele reprezintă numerar vechi care continuă să circule alături de emisiunile noi. Monedele reprezintă în totalitate, din punct de vedere al nominalului, denari imperiali, emiși în atelierele Romei, dintr-un argint de bună calitate. Majoritatea monedelor, atunci când s-au descoperit, aveau un strat de oxid verde-albăstrui. Prin curățire chimică, denarii și-au recăpătat culoarea alb-argintie.

Piesele tezaurului cântăresc 73,44 g. Exemplarele cu greutatea cea mai scăzută sunt din timpul lui Traianus (nr. 2,3 și 5), iar cele cu greutatea mai ridicată sunt emise în perioada lui Hadrianus și Antoninus Pius (nr. 10, 16 și 17). Media greutateii monedelor este de 3,246 g și variază pentru fiecare domnie în parte (tabelul II). Astfel, cele mai scăzute greutate medii se întâlnesc la monedele emise de Traianus (3,06 g) și Hadrianus (3,21 g), iar cele mai ridicate, la emisiunile lui Marcus Aurelius

(3,27 g) și Antoninus Pius (3,29 g). Menționăm că la un număr de 17 exemplare se observă lipsa aparentă a unor mici fragmente din corpul monedei (nr. 4, 6, 11, 12, 15-23), datorită imperfecțiunii din timpul baterii, și numai la o singură piesă (planșă I nr. 10), emisă în timpul lui Hadrianus, desprinderea din flan este intenționată.

Tabelul 1

Repartiția monedelor pe împărați și membrii familiei imperiale

Nr. crt.	Împăratul	Anii de domnie	Membrii familiei imperiale	Data emiterii monedelor	Total	% din tezaur
1.	Traianus	98-117	-	100-111	8	34,78
2.	Hadrianus	117-138	-	134-138	2	13,03
			Sabina	134-138	1	
3.	Antoninus Pius	138-161	-	139-161	4	34,78
			Faustina Maior		1	
			Marcus Aurelius		1	
			Faustina Minor		2	
4.	Marcus Aurelius	161-180		152-176	4	17,38

În ceea ce privește gradul de uzură al denarilor sunt mai evidente tocite emisiunile mai vechi (Traianus, Hadrianus și Antoninus Pius), de unde deducem că monedele respective au circulat, așa cum era de așteptat, mai mult timp până să fie depozitate. Moneda cea mai recentă (nr.23) este firește mai puțin tocită decât celelalte exemplare ale aceluiași împărat, Marcus Aurelius. Cu privire la stabilirea formei vasului în care au fost depozitate monedele, deși avem numai descrierea făcută de învățătorul pensionar Nicolae Moșteanu, confirmată de Dumitru Curecheanu, muzeograf principal la Muzeul județean Vâlcea, care a văzut și cele trei fragmente, și Gheorghe Ciucă, maistru de șantier, socotim că nu avem motive să ne îndoim că recipientul respectiv era o pușculiță. Pușculițele au fost aduse de

Tabelul 2

Repartiția greutateii monedelor pe împărați și membrii familiei imperiale

Nr. crt.	Împăratul și membrii familiei imperiale	Număr monede	Greutatea monedelor			Greutatea		
			sub 3,00 g	3-3,40 g	peste 3,40 g	minimă	maximă	medie
1.	Traianus	8	3	5	-	2,64	3,28	3,06
2.	Hadrianus	2	-	1	1	3,08	3,47	3,21
	Sabina	1	-	1	-	-	3,08	
3.	Antoninus Pius	4	-	4	-	3,19	3,30	3,29
	Faustina Maior	1	-	-	1	-	3,57	
	Marcus Aurelius	1	-	-	1	-	3,45	
	Faustina Minor	2	-	2	-	3,13	3,20	
4.	Marcus Aurelius	4	-	4	-	3,10	3,38	3,20

către romani după constituirea provinciei Dacia și utilizate în sec. II și în prima jumătate a secolului următor fiind destinate păstrării de simple economii bănești sau acumulării de sume ceva mai mari realizate prin economii succesive⁴. Deși pușculițele au fost destul de frecvente, dacă ținem seama că depozitarea banilor în astfel de vase era mult mai practică, totuși s-au găsit într-un număr destul de mic. De pildă, se cunosc 12 exemplare în spațiul intracarpatic, în mare parte în așezări urbane (Apulum 5, Băile Herculane 2 și câte un exemplar la Sarmizegetusa, Gurghiu, Gherghes⁵, Orheiul Bistriței) și Cristeștii de Mureș⁶ și numai două în restul provinciei, de la Romula⁷. Faptul că s-au găsit într-un număr atât de mic în Dacia romană se datorește, pe de o parte, distrugerii pușculițelor de către proprietari când voiau să-și valorifice banii depozitați și a căror fragmente asemănătoare cu cele ale cănițelor cu una sau două torți și ale cupelor sunt greu de identificat⁸. Pe de altă parte, odată scoase din pământ, descoperitorii nerăbdători să ajungă în posesia conținutului le sparg, iar fragmentele sunt aruncate și lăsate la voia întâmplării. Rezultă că pușculița cu bani de la Râmnicu Vâlcea se încadrează între descoperirile relativ rare din provincia Dacia; fiind a cincea în care s-au găsit denari și prima din sud-vestul provinciei, a doua cu o mică agoniseală a unei familii și a treia din Oltenia.

Perioada de acumulare a denarilor a fost scurtă începând probabil cu sfârșitul domniei împăratului Antoninus Pius. Faptul că pușculița cu bani de care ne ocupăm s-a găsit într-un strat de cenușă, cărbune, chirpici ars, oase de animale în parte carbonizate și fragmente de ceramică justifică afirmația privind păstrarea ei într-una din locuințele așezării din zonă, mistuită ulterior de incendiu. Referitor la originea posesorului, socotim că nu greșim afirmând că el trebuie să fie un localnic (autohton sau colonist) de condiție modestă.

În ceea ce privește stabilirea datei și a cauzelor care au dus la incendierea și distrugerea locuinței și probabil a unei părți din așezare⁹ este mai greu de dat un răspuns sigur. Relații cu privire la dată ne sunt furnizate de cea mai recentă monedă din depozit emisă în 175-176 e.n. în timpul lui Marcus Aurelius. Prin urmare, nu mult după această dată când procesul de acumulare a fost întrerupt, a avut loc evenimentul cunoscut. Este posibil ca cele întâmplate aici să aibă legătură cu incendierea și distrugerea nivelului doi de locuire din așezarea civilă de la Stolniceni situată la 7 km sud de Râmnicu Vâlcea. În această așezare identificată cu Buridava romană, nivelul respectiv de locuire corespunde intervalului de timp cuprins între ultima parte a domniei lui Antoninus Pius și sfârșitul domniei lui Marcus Aurelius¹⁰.

Nu ne propunem să întocmim o statistică cu tezaurele monetare ale căror ultime emisiuni sunt datate din perioada Marcus Aurelius – Commodus descoperite în Dacia romană, ci ne vom limita să amintim că ascunderea unora dintre ele s-a făcut și în sud-vestul provinciei¹¹. Chiar dacă îngroparea acestora n-a avut loc la aceeași dată, perioada împăraților amintiți este una dintre cele mai tulburi pentru provinciile romane de la Dunăre, ca și pentru Dacia. Marile atacuri marcomanice pentru zăgăzuirea căror Marcus Aurelius a făcut mari eforturi¹² pot fi socotite pe drept cuvânt principalul motiv al ascunderii de tezaure romane imperiale¹³.

De asemenea putem admite că sarmații profitând nu numai de starea de război în care se aflau romanii cu neamurile marcomanice, ci și de lipsa unor rezistențe deosebite în Câmpia Dunării, și în migrația lor spre vest au forțat limesul alutan și au pătruns și în zona din dreapta Oltului¹⁴. Fără îndoială că în fața unei astfel de primejdii populația a fost nevoită să-și pună la adăpostul avutul monetar. Distrugerile de la Stolniceni și Râmnicu Vâlcea pot fi puse pe seama marcomanilor sau sarmaților. Nu putem exclude nici posibilitatea ca cele întâmplare la Stolniceni și Râmnicu Vâlcea sau numai la Râmnicu Vâlcea să fie în legătură cu unele evenimente locale.

Până la viitoarele cercetări care vor aduce cu siguranță precizări asupra fenomenului monetar în discuție, semnalăm această descoperire care completează cu un nou tezaur monetar din secolele I-II e.n. harta numismatică a zonei de sud-vest a Daciei.

NOTE

* Comunicare ținută la Primul Colocviu național de studii asupra frontierelor romane „Limes Alutanus”, Căciulata, 21-23 octombrie 1983.

Exprimăm și cu acest prilej mulțumirile și recunoștința noastră prof. dr. Gheorghe Poenaru Bordea de la Sectorul numismatic al Institutului de Arheologie din București, pentru atenta îndrumare și ajutorul acordat.

¹ Nicolae Moșteanu, învățător, om de carte, frate cu prof. Gheorghe Moșteanu din Ocnița – Ocnele Mari, de numele căruia se leagă descoperirea Buridavei dacice și nu numai, locuia pe str. 22 Decembrie nr. 8 în imediata apropiere de Casa de cultură a sindicatelor. Ținem să exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre pentru amabilitatea cu care ne-a semnalat și oferit informații despre depozitul monetar în cauză, înainte de a fi cedat prof. Floarea Andrei. La 29 august 1973, împreună cu alte monede descoperite în județul Vâlcea depozitul monetar de la Râmnicu Vâlcea a fost achiziționat de către Muzeul județean Vâlcea.

² Despre această descoperire primele relatări le datorăm din luna decembrie 1971, colegului nostru, Dumitru Curecheanu, muzeograf principal (locuia pe str. 22 Decembrie nr. 12), care a văzut monedele și cele trei fragmente din vas. Ne folosim și de acest prilej pentru a-i aduce viile noastre mulțumiri pentru sollicitudinea arătată punându-ne la îndemână pentru publicare și alte informații privitoare la descoperiri numismatice din județ.

³ A. Dumitrașcu, *Lucerne romane descoperite la Râmnicu Vâlcea* mss. p.2.

⁴ Iudita Winkler, *Apulum*, 5, 1965, p. 203-215.

⁵ *Ibidem*.

⁶ D. Protase, A. Zrinyi, *ActaMN*, 4, 1967, p. 461-467.

⁷ Gh. Popilian, *Ceramica romană în Oltenia*, Craiova, 1976, p. 113-114.

⁸ Iudita Winkler, *op. cit.*, p. 213.

⁹ D. Tudor, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 220.

¹⁰ Gh. Bichir, *Buridava*, 4, 1983, p. 50.

¹¹ Gh. Popilian, St. Chițu, *Oltenia*, 2, 1980, p. 100; Gh. Popilian, I. Stan-Mircești, *SCN*, 9, 1989, p. 42.

¹² D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare” în Dacia romană*, București, 1957, p.13.

¹³ D. Protase, *ActaMN*, 6, 1969, p. 511.

¹⁴ C. Preda, *SCN*, 9, 1989, p. 34.

UNE TIRELIRE AVEC DES DENIERS DE L'EMPIRE ROMAIN DÉCOUVERTE À RÂMNICU VÂLCEA

RÉSUMÉ

Le 4 mai 1971, dans la ville de Râmnicu Vâlcea, a été découverte par hasard une tirelire qui contenait 23 deniers romains impériaux. Les monnaies ont été émises par les empereurs Trajan (8), Hadrien (3), Antonin le Pieux (8) et Marc Aurèle (4).

La tirelire a été trouvée dans une maison incendiée. Cette situation est similaire à celle constatée dans la localité romaine Buridava (Stolniceni à 7 km au Sud de ville de Râmnicu Vâlcea) où on a découvert que le deuxième niveau d'habitat, daté entre la dernière partie du règne d'Antonin le Pieux et Marc Aurèle, a été incendié et détruit. Les destructions de Stolniceni et de Râmnicu Vâlcea ont été attribuées aux Marcomans et aux Sarmates, sans pouvoir exclure la possibilité d'être dues à certains événements locaux.

Explication des figures

Fig.I. Esquisse de l'emplacement de la découverte monétaire de la Râmnicu Vâlcea. Pl. I-II. Monnaies du trésor découvert à Râmnicu Vâlcea

Tableau I. La distribution des monnaies par empereurs et membres de la famille impériale.

Tableau II. La répartition du poids des monnaies par empereurs et membres de la famille impériale.